

Білинський О.О., завідувач кафедри археології НАУКМА, кандидат історичних наук, доцент

**Про археологічні дослідження фундаментів Богоявленського собору
Києво-Братського монастиря
(коментарі)**

Восени 2023 року на території першого містечка Національного університету “Києво-Могилянська академія” проводилися архітектурно-археологічні роботи під спільним керівництвом к.і.н., завідувача відділу археології Києва Інституту Археології НАН України В.Г. Івакіна; к.і.н., начальника науково-дослідного відділу археології НЗ «Києво-Печерська лавра», старшого наукового співробітника КЗ «Центр консервації предметів археології» С.П. Тараненка; к.і.н., доцента, завідувача кафедри археології НАУКМА О.О. Білинського.

Архітектурно-археологічні обстеження проводилися старшим науковим співробітником Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, кандидатом архітектури Ю. В. Лукомським. Аналіз та обмір будівельних матеріалів провела наукова співробітниця науково-дослідного сектору археології НЗ «Києво-Печерська лавра» О.О. Махота. У дослідженнях активну участь брали студенти кафедр археології та історії НАУКМА під керівництвом студента МП Археологія Н.В. Шекери.

Тоді, опрацювавши наявні картографічні та іконографічні джерела та результати неінвазивних магнітометричних досліджень проведених К.М. Бондар та Р.В. Хоменко, було обрано вільне від забудови та насаджень місце під розвідувальну траншею. Траншея розміром 4,20×1,50–1,27 м дозволила розкрити кут між південним муром споруди та її трансептом. Результатами досліджень стали:

- Зафіксовано напрямки контурів стін та конкретна кутова точка їх перетину, що дає можливість повної прив'язки плану пам'ятки на місцевості з точністю до метра;
- Оцінка стану збереження автентичних субстанцій об'єкта, яка показала дуже гарний стан поверхні історичних мурувань;
- Вирізнити два періоди у побудові стін: перший (1690-1693 рр.) – мурування з червоної цегли; другий (ремонтні роботи А. Меленського) – надмурування стін чотирма рядами києво-подільської жовтої цегли на цементному розчині.

Також у південній частині траншеї простежувалася незайнята стінами площа, де виявлено залишки струхлої колоди, великий камінь, фрагменти керамічного посуду XII – XIX ст., будівельні матеріали XVII – XIX ст., кородовані вироби з чорного металу, кістки тварин.

Після закінчення робіт ділянку стіни законсервовано для подальшої музеєфікації.

Повне дослідження фундаментів і підвалів без знесення 2 корпусу неможливе. Останній перекриває значну ділянку фундаментів і роботи безпосередньо поруч зі стінами небезпечні для людей та для самої будівлі. Якщо на місці 2 корпусу планується будівництво – краще дослідити весь об'єкт разом, оскільки ці роботи все одно будуть потрібні перед спорудженням нової будівлі.

На сьогоднішній день, ми можемо вести мову про три основні цілі дослідження фундаментів Богоявленського собору:

- Наукова мета, до прикладу, пошуки могили Сагайдачного, або розкриття якихось конкретних наукових питань щодо архітектури споруди чи її планування. Проте, з першим не зрозуміло, де шукати, ймовірно, взагалі за межами собору, а з другим нам вистачить невеликої ділянки, яка відповідатиме на поставлені питання. Загалом я не бачу тут якогось важливого наукового питання, яке виправдало б ці роботи.
- Необхідність будівництва – це те, що чекає на нас у разі спорудження нової будівлі на місці 2 корпусу. Тоді саме дослідження включатиме площу, на якій буде нова будівля згідно з проектом будівництва. Музеєфікація у цьому випадку може не проводитися, бо ми просто розкопаємо ці стіни і все. Але правильним рішенням було б законсервувати їх у середині нової будівлі. Наприклад, щоб цокольний поверх був музеєм де будуть стояти ці автентичні стіни.
- Популяризаційно-експозиційна – це у випадку, якщо ми хочемо мати на цьому місці якісь музеєфіковані фундаменти, відбудовувати щось (сподіваюся, що ні) і т.і. Тоді можна взагалі не копати, а просто показати на асфальті контури самої конструкції, або розкопати лише якусь частину, яку будемо показувати, або з якої збиратимемо необхідну інформацію.

Будь-які археологічні роботи закінчуються якоюсь консервацією або музеєфікацією. Переважно, це просто засипання розкопу землею. Це робиться для того, щоб не досліджена ділянка не руйнувалася і максимально відновити всі баланси вод та повітря, які були до цього. У нашому випадку, якщо ми залишимо відкритими фундаменти, з них почне

сипатися цегла, земля навколо буде порушена, що призведе до того щодесь вона почне осипатися і таким чином культурний шар руйнуватиметься. У землю в новий спосіб потраплятиме волога та з'явиться стабільний доступ до повітря, що призведе до окислення всього, що є у землі навіть у недослідженій частині. Умовні дерев'яні, або шкіряні елементи, до яких ми не докопалися метр, через новий напрямок току води й доступ повітря зотліють, метали так само зберігатимуться в землі гірше після цього і їх вже не побачать майбутні покоління дослідників.

Загалом, в археології будь-які розкопки - це руйнування. Неможливо потім повернутися на це місце і перекопати його ще раз, адже в процесі розкопок культурний шар руйнується. Тому загальносвітова практика – взагалі не копати важливі об'єкти. З часом будуть кращі методи, які дозволять отримати більше інформації. Якщо ж все-таки копати – то це має бути бездоганно прописаний проєкт наукового дослідження й музеєфікації, який виправдає те, що ми зараз фактично знищимо собор зібравши якусь інформацію.

Доки воно знаходиться в землі - йому нічого не робиться, це найкращий спосіб консервації - просто не займати його.

Наскільки мені відомо, початково Центр консервації предметів археології створювався для консервації того, що знайдуть у процесі розкопок на Поштовій площі. Потім ці роботи закінчилися нічим, далі фахівці центру реставрують окремі знахідки з київських музеїв та готують облікову документацію на пам'ятки. Із музеєфікацією археологічних об'єктів у них немає ні досвіду, ні спроможності. Зокрема, в їхній юрисдикції – так званий Західний палац князя Володимира та Пирогоща. Але обидві пам'ятки перебувають у жахливому стані, оскільки ними фактично ніхто не опікується.

Загалом можна сказати, що такі проєкти вкрай коштовні, також у нас немає відповідних фахівців. Починати щось нове й амбітне, поки не доведено до ладу те, що вже розкопане і руйнується – просто недоцільно. Тим паче, хочу ще раз наголосити, що подібні проєкти не робляться без чіткого розуміння мети проєкту та фінансування. Оскільки ми ризикуємо створити ще один об'єкт, який руйнуватиме, а не зберігатиме спадщину.

На мою думку:

1. Собор треба максимально НЕ чіпати. Доки він у землі – з ним усе гаразд. Ми ризикуємо застрягнути із цими дослідженнями не на один рік, не маючи всього необхідного фінансування, а це сотні тисяч

доларів. Скрізь під асфальтом там можуть бути поховання та людські рештки: десятки, а то й сотні кістяків, які ми через той же брак фінансування не зможемо належним чином вивчити. Також не зрозуміло, що з ними потім робити.

2. Сама ідея пошуку могили Сагайдачного – це дуже сумнівний намір. З археологічного погляду, ми просто не зможемо впізнати конкретно його поховання, навіть якщо знайдемо. Для ідентифікації потрібно, щоб збереглися якісь урочисті речі в похованні, що вказуватимуть на нього, склеп, або ще якась деталь. З огляду на те, що вже в другій половині XVII ст. могила не згадується, вона вже була втрачена у той час. У кращому випадку, зруйнувалися видимі ознаки поховання. У найбільш імовірному – її просто розграбували, а кістки викинули. Так само, зовсім незрозуміло, де саме шукати. Можливо, на місці сучасної трапезної, де все вже зруйновано, або під будь-якою іншою будівлею містечка. Загалом, така мета не може бути досягнута.